

Ідеологія, політика та культура

УДК 028.01(47)“18–19”

Т.Р.Каросва

Інститут публічних народних читань другої половини XIX – початку XX ст. як об’єкт вивчення

Інститут публічних народних читань (читання вголос) був одним з засобів здійснення позашкільної освіти в Російській імперії другої половини XIX – початку XX ст. Він використовувався для поширення “правильної корисної” інформації та прилучення населення до друкованого слова, але його практики і, головне, слухач / “пасивний читач” залишаються й сьогодні маловивченими. І без цього складно зрозуміти, як у неписьменному середовищі Російській імперії поширювалися пануючі ідеї, формувалася громадська думка.

У передчутті ліберальних реформ наприкінці 1850-х років громадськість ініціювала проведення публічних читань серед народу, але влада спробувала взяти їх під контроль, унормувавши правила організації. Географія читань зростала поступово: зі столиць до губернських центрів, міст і, нарешті, наприкінці XIX ст. – сіл. Організатори читань були обмежені численними вимогами щодо місця проведення, змісту читань та благонадійності осіб, які могли їх проводити. Контроль за змістом читань полегшувало запровадження спеціального каталогу дозволеної літератури. Попри перепони публічні читання приваблювали широке коло слухачів. Городяни готові були навіть сплачувати гроші за їх відвідування. У тривалій боротьбі лише після революційних подій 1905 р. громадськість домоглася демократизації організації публічних читань. Водночас влада сама використовувала ці читання для популяризації необхідних ідей у суспільстві. Системного вигляду це набуло під час Першої світової війни для інформування населення про події на фронтах.

У статті окреслюються основні аспекти вивчення цього способу позашкільної освіти: нормативна база, організатори, тематичний репертуар, кількість читань та аудиторія їхніх слухачів, практика проведення читань.

Ключові слова: публічні народні читання, позашкільна освіта, пасивний читач, громадська думка.

Капіталістична модернізація Російської імперії висунула до суспільства низку вимог, зокрема необхідність поширення серед дорослого населення загальноосвітніх, прикладних і професійних знань. У XIX ст. у країнах Західної Європи ефективним способом отримання таких знань вважалися публічні народні читання (читання вголос). З кінця 1850-х років цей досвід намагалися перейняти й у Російській імперії. Паралельно з боротьбою громадськості за лібералізацію законодавства щодо проведення публічних народних читань, їх російські ідеологи В.П.Вахтеров [3], Т.В.Леонтьєв [10], Є.М.Мединський [12], С.О.Сірополко [22], В.Чарнолуський [23] розробляли та узагальнювали російський досвід, намагалися його популяризувати. У радянський період на тлі успіхів боротьби з неписьменністю значущість народних читань зникла. Імовірно, тому радянські дослідники не досліджували спеціально історію цього способу позашкільної освіти. Сучасні вітчизняні вчені, постійно згадуючи про нього, не підготували жодної узагальнюючої праці щодо ефективності такої форми роботи, загальної статистики кількості читань, розміру охопленої аудиторії, фінансових витрат тощо. Це вимагає значного обсягу попередніх досліджень на регіональному рівні у поєднанні з галузевим підходом, вивченням окремих організацій, які опікувалися читаннями. Пропонована публікація спрямована лише на окреслення можливих аспектів вивчення цього питання.

1. Нормативна база. Тривалий час жодних нормативних актів, які б спеціально регламентували проведення публічних народних читань у Російській імперії не існувало. Лише 24 грудня 1876 р. з'явилися "Правила для улаштування народних читань у губернських містах" [25]. Ними встановлювалося, що народні читання дозволяють попечителі навчального округу за згодою місцевого губернатора. Нагляд за ними належить директору народних училищ. На фабриках і промислових установах читання не допускаються. Серед їх організаторів можуть бути викладачі, духовенство та інші "благодійні" особи. Читати можна лише твори, схвалені Вченим Комітетом Міністерства народної освіти, і книги духовного змісту, схвалені Найсвятішим Синодом, без всяких змін (дозволялося пояснювати своїми словами).

Бюрократична процедура утруднювала організацію публічних читань навіть у губернських містах, тому масовими вони стали лише у 1890-х роках з появою "Правил про повітові відділення єпархіальних училищних рад" (1888), якими значно спрощувалося отримання дозволу. Парафіяльний священник міг організувати читання з відома найближчого духовного начальства у приміщенні храму чи школи. На цьому етапі розвиток читання носив переважно релігійно-повчальний характер. Священники православних єпархій організували подібні читання, переважно у неділю після служби на церковному подвір'ї або школі. У відповідь на клопотання земств 11 жовтня 1894 р. з'явилися додаткові правила "Про улаштування народних читань поза межами губернських центрів", якими дозволялося проводити читання у селах і повітових містах, хоча фабрики та промислові заклади так й залишилися під забороною [25].

На той час читання проводилися за каталогом, ухваленим Вченим комітетом Міністерства народної освіти. Це було 287 російськомовних брошур, з яких релігійно-моральних – 61, белетристичних – 62, з російської історії – 55, з всесвітньої історії – 1, військових оповідань – 10, географії (переважно мандрівки) – 36, фізичної географії – 8, фізики – 8, біології – 6, мінералогії та геології – 4, зоології – 11, медицини та гігієни – 8, сільського господарства і промисловості – 5, юридичних – 1, різного змісту – 11 [25]. Частина з них не вживалася, оскільки громадські діячі вважали незадовільним її зміст. Бідність каталогу відбивалася на народних читаннях, доводилося, прочитавши брошури, повертатися до них у другий і третій раз, а такі повторення відштовхували слухачів. Крім того, логічний розвиток читання також обмежувався. Тематичне виключення складало морально-повчальні твори та твори з історії Росії. Про характер літератури, дозволеної для народних читань, свідчила також примітка до розділу “Книги для публічних народних читань” міністерського каталогу, котра вказувала, що ці видання задовольняють й учнів початкових шкіл, тобто маленьких дітей [7]. Численні нарікання громадськості змусили міністерство з 1896 р. дозволити для читань всі книги, допущені в учнівські бібліотеки нижчих навчальних закладів (718 назв) [7], але й вони, розраховані на дитячу аудиторію, не могли задовольнити інтереси дорослих. Не сприяв розвитку читань і складний порядок дозволу організації читань, який існував аж до 28 січня 1901 р., коли цю функцію передали директорам народних училищ. Тоді ж дозволили обирати для читання твори, що не увійшли до затверджених каталогів, а також переказувати запропонований до читання твір [15]. Влітку того ж року затвердили правила про читання, організовані комітетами Піклування про народну тверезість, згідно з якими дозвіл з боку директора народних училищ не було потрібно, але лектор як і раніш повинен був мати дозвіл від губернатора або градоначальника [19; 20].

Тільки революційні події 1905 р. змусили уряд змінити політику щодо публічних народних читань. Згідно з правилами від 4 березня 1906 р. [16; 17] організатори читань мали письмово заявити про це начальнику місцевої поліції не пізніше ніж за 7 днів до початку читань. У заяві вказати день, годину, місце і тема передбачуваного читання, а також ім'я, по-батькові, прізвище та місце проживання лектора. Начальнику місцевої поліції, якщо він вважатиме за потрібне, надавалося право призначати для присутності на читанні посадову особу. А уже 31 січня 1907 р. був встановлений явочний порядок проведення народних читань [12, с. 210]. Дозволили також обирати для читань будь-які твори, дозволені цензурою у Російській імперії. Мовні обмеження також було знято.

Специфіка нормативної бази проведення тематичних народних читань (з сільського господарства та медицини). В умовах модернізації країни особливо гостро стояло питання поширення прикладних та галузевих знань. Першими успіху в організації читання спеціальної літератури добилися фахівці з сільського господарства. Коли у 1888 р. були запроваджені посади

урядових агрономів, то їм дозволили влаштувати публічні читання та бесіди. Профільне міністерство навіть організувало спеціальну комісію з організації сільськогосподарських читань (1895). У 1897 р. з'явилися тимчасові правила з влаштування читань при підвідомчих департаменту землеробства сільськогосподарських закладах [13, с. 40; 21, с. 132]. Крім державних службовців організаторами читань і бесід були земства та сільськогосподарські товариства. Вимоги до проведення галузевих читань залишалися такими ж, як до загальних читань, доки 10 серпня 1901 р. не були затверджені окремі правила про читання з медицини, гігієни, ветеринарії і тваринництва, а 15 лютого 1903 р. – з сільського господарства (читання проводилися з дозволу губернатора, схвалення лікарського інспектора, ветеринара або уповноваженого по сільському господарству). Дозволено було використовувати для читань усі видання з медицини, гігієни, сільського господарства, які допускалися у безкоштовні народні бібліотеки. Позитивне значення мало височайше затверджене 26 травня 1904 р. “Положення про сільськогосподарську освіту”, в якому читання та бесіди були віднесені до числа “навчальних заходів для поширення сільськогосподарських знань” і тим самим юридично узаконені [1, с. 23]. Але жорсткий контроль з боку влади на місцях, побоювання того, що відбувається в “глибинці”, гальмувало поширення сільськогосподарських читань. Тільки після революції 1905–1907 рр. умови проведення читань стали більш ліберальними. З початком століпінських реформ агрономічна допомога селянам стала важливою складовою реформи. У якості лекторів виступали земські агрономи, урядові фахівці, агрономи землевпорядних комісій, вчителі сільськогосподарських навчальних закладів, службовці галузевих дослідних установ, члени сільськогосподарських товариств, ветеринарні лікарі, священники, хлібороби, шкільні вчителі. Поворот до широкого використання читань і бесід був пов'язаний з організацією дільничної агрономії.

2. Мета проведення конкретних читань. Тематичний репертуар. Інститут публічних народних читань використовувався його організаторами з різними цілями. Якщо спочатку проведення народних читань було прерогативою представників народницько-демократичної та ліберальної громадськості, то пізніше ця ідея була засвоєна й прибічниками проурядових організацій. Тому, крім широко декларованого підвищення загальної та спеціальної освіченості населення та його культурного розвитку, організатори намагалися вплинути на формування патріотичного і лояльного державній владі світогляду, підтримку релігійних переконань, поширення певних ідеологічних поглядів, зокрема політичних та національних. Так, на тлі ювілеєманії, що розпочалася у Російській імперії, з 1880-х років владні структури доволі часто зверталися до народних читань, щоб відзначити ту чи іншу дату (900-річчя хрещення Русі, 50-річчя відміни кріпосного ладу, 100-річчя Вітчизняної війни 1812 р.), популяризувати ту чи іншу постать (О.С.Пушкіна, М.В.Гоголя, М.В.Ломоносова тощо). Систематично використовувати народні читання почали під час Першої світової війни для інформування населення про воєнні події.

Хоча читання були звичайно уривчастими і безсистемними, але вони служили провідником знань в народ і хорошим виховним засобом. Зміст читань з кожним роком ставав все більш різнобічним і різноманітним, але їхній репертуар й досі залишається маловивченим. Допоки читання проводилися за каталогом ухвалених видань, все було зрозумілим, але ситуація змінилася після 1905 р., коли дозволили обирати будь-які підцензурні видання.

3. Організатори та аудиторія слухачів читань. Народними читаннями опікувалися й державні організації, насамперед навчальні заклади, й церковні структури, й органи самоврядування, й численні громадські організації, й приватні особи. Серед них були прибічники різних ідеологічних переконань. Консерватори та клерикали, використовуючи друковане слово, спрямовували свої зусилля на підтримку релігійних і патріархальних елементів народного світогляду. Водночас народницька та ліберальна інтелігенція прагнула прилучити народ до своїх високих ідеалів, навчити його правильно жити, сформувати життєві орієнтири. Ліві революціонери також намагалися використовувати публічні читання, для того щоб вербувати ідеологічних прибічників. Представники етнічних спільнот прагнули забезпечити своїм землякам “правильне” та “корисне” читання рідною мовою.

Для розуміння напрямів розповсюдження ідей необхідно скласти реєстр хоча б основних організацій, які проводили народні читання.

Наприкінці 1850-х років на тлі очікування ліберальних реформ громадські організації спробували налагодити проведення народних читань на базі недільних шкіл, але скорочення їх кількості призвело до реорганізації цього напрямку роботи. Освітнянські громадські організації розглядали публічні читання як різновид позашкільної освіти. Ці організації почали створювати спеціальні комісії. Так, активна діяльність членів Харківського товариства поширення у народі письменності, заснованого у 1869 р., дозволила, наприклад, підготувати Х.Д.Алчевській відомий бібліографічний покажчик “Что читать народу” (3 т., 1888–1906), а також добитися того, що 27 липня 1889 р. було дозволено влаштувати читання у навчальних закладах повітових міст, що входили до складу Харківського навчального округу, чого не було у жодному з навчальних округів Російської імперії. З 1882 р. одним з провідних профільних гравців на українських теренах стало Київське товариство грамотності, яке, серед іншого, підготувало низку видань з відгукami про книги, ухвалені для народних читань [14]. В Одесі Слов’янське товариство імені св. Кирила і Мефодія, що діяло з 1882 р., також створило спеціальну комісію, а 1890 р. у Миколаєві навіть виник комітет народних читань. Читаннями опікувалися й товариство поширення народної освіти в Катеринославській губернії, Полтавське товариство сприяння народній освіті, елісаветградське “Товариство поширення грамотності й ремесел” (1873) та інші численні подібні організації. Профільні наукові громадські організації (Київське Товариство дослідників природи, Київське, Харківське, Одеське медичні товариства тощо [8]) також опікувалися народними читаннями, але вже тематичного спряму-

вання. Причому, деякі товариства, як наприклад, Катеринославське наукове товариство, Київське медичне товариство створювали спеціальні комісії народних читань [9].

Активно включилися у проведення народних читань широкого тематичного спрямування, розвиваючи свої мережі у повітах, земські управи та комітети Піклування про народну тверезість. Їхньою перевагою було широке охоплення населення саме у повітах, на відміну, від більшості інших організацій, які діяли у межах населених пунктів, де були зареєстровані. Наприклад, Миколаївський повітовий комітет Піклування про народну тверезість за 1909 р. провів 55 читань, які відвідали понад 7 тис. осіб [6]. У 1910 р. в народних бібліотеках комітетів Піклування про народну тверезість Подільської губернії відбулись 773 публічних народних читання для 71 тис. слухачів (реально одні й ті самі особи приходили по кілька разів) [18, табл. 3].

Українські, польські, єврейські та інші національні культурно-освітні товариства також прагнули організувати публічні народні читання, але національними мовами. Таку реальну можливість вони отримали після 1905 р. Не можна не оминати того факту, що саме в такий спосіб національні організації сприяли поширенню національних ідей у своїх громадах. Особливе значення це мало для українського селянства. Адже якщо більша частина національних громад гуртувалася навколо церкви, де служби велися національними мовами, то українці навіть у цій сфері були позбавлені рідної мови. Невипадково, як згадували українські громадські діячі Є.Х.Чикаленко [24], Б.Грінченко [4], О.Г.Лотоцький [11], вони проводили несанкціоновані читання серед земляків-селян. Власно кажучи, саме з таких читань виросли згодом відомі чікаленкові "Розмови про сільське господарство" у 5 книгах, що від 1897 р. неодноразово перевидавалися.

Треба зауважити, що розвиток інституту народних читань на Правобережній Україні, де тривалий час організація будь-яких громадських організацій була заборонена, йшов складним шляхом. Тут народні читання спочатку були переважно прерогативою православних єпархій, пізніше з 1897 р. до них приєдналися повітові комітети Піклування про народну тверезість, і тільки після 1911 р. – повітові земства.

Реєстр організаторів та статистика читань може також допомогти з'ясувати розмір читацької аудиторії, а потім проаналізувати її структуру за місцем проживання, віком, статтю, національністю та тематичними інтересами цих пасивних читачів/слухачів.

4. Практика проведення народних читань. На початок 1900-х років публічні народні читання проводилися повсюдно, у будь-яких населених пунктах. Як уже вказувалося спочатку їх влаштовували різноманітні громадські організації, а згодом до них приєдналися земства та комітети Піклування про народну тверезість. У громадських організацій не було спеціально обладнаних приміщень та постійних фінансових джерел для організації читань. Їх проводили переважно на кошти самих організаторів, і, як правило, обмежувалися

аудиторією поселення, де знаходилися. А от повітові земства та комітети Піклування мали постійне фінансування, розпоряджалися власними приміщеннями, могли охопити широкі кола населення по повітам.

Для неписьменних краян читання вголос було зручним і ефективним способом приєднатися до книжкового світу, звикнути до книги як такої. Додатковий інтерес викликав показ “світлових картинок” (діапозитивів), “чарівного ліхтаря”, які сприяли засвоєнню інформації та забезпечували охоче відвідування їх населенням. На селі такі читання були складовою просвітницької діяльності, обмежувалися подальшим обговоренням почутого, а у місті перетворювалися на один зі світських способів дозвілля. Тут навіть могли запровадити платню за відвідування читань. Так, у Кам’янці-Подільському народні читання проводили з 1884 р. [2]. У приміщенні губернської публічної бібліотеки щоразу збиралося 250-300 слухачів. У 1902 р. найдорожчі квитки у 1-3-й ряди по 20 коп. розкуповувала інтелігенція, решту – торговці, куховарки, міщани, ремісники. Квиток у 4-7-й ряди коштував 15 коп., у 8-12-й – 10, у 13-22-й – 6, на хори навпроти сцени – 6, на бічні місця – 5, на стоячі – 4 коп. [5, арк. 8]. Відвідування читань було дорожчим за разову видачу літератури додому (3 коп.). Тобто городяни платили за таке дозвілля, що можна розглядати як ще одну ознаку модернізації суспільства, в якому розвивається спеціалізований комерційний розважальний сектор економіки.

Отже, публічні народні читання були серйозним і позитивним фактором у розвитку початкової народної освіти, розширювали світогляд слухачів, розвивали інтерес і любов до самостійного читання, проте законодавчі обмеження, відсутність програми читань та послідовності у їхньому змісті, брак спеціальних приміщень і матеріальних засобів для проведення читань обмежували їхню результативність. Попри наявні недоліки публічні читання сприяли поширенню ідей у неписьменному середовищі Російській імперії.

Вивчення окреслених аспектів заявленої проблеми може допомогти зрозуміти, як формувалося громадянське суспільство у Російській імперії, зокрема, як формувалася самоусвідомлення української спільноти на українських теренах, яким чином лівим радикальним силам вдалося поширити свої ідеї в місцевому суспільстві тощо.

Список використаних джерел і літератури

1. Агрономическая помощь в районах землеустройства. Главные основания организации агрономической помощи. – Пг., 1915. – 232 с.
2. В. С. Народные чтения в Каменце-Подольске / В. С. // Подольские епархиальные ведомости. – 1884. – № 46. – С. 959; № 49. – С. 1025-1029.
3. Вахтеров, В. П. Народные чтения / В. П. Вахтеров. – СПб.: Изд. журн. “Русская школа”, 1897. – 209 с.
4. Грінченко, Б. Перед широким світом / Б. Грінченко. – К., 1907. – 320 с.
5. Державний архів Хмельницької області, ф. 236, оп. 1, спр. 4, арк. 8.
6. Караульна, О. М. Діяльність культурно-громадських товариств півдня України кінця XIX – початку XX ст. як приклад формування національної самосвідомості

(на матеріалах миколаївського губернаторства) / О. М. Караульна // Інтелігенція і влада: зб. наук. пр. – Од., 2006. – Вип. 8. – С. 25-35 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iiv_2006_8_5

7. Каталог книг и периодических изданий для бесплатных народных читальнь, изданный по распоряжению Министерства народного просвещения. – СПб., 1897. – 7, 194 с.

8. Коцур, Н. Діяльність комісії народних медичних читань при наукових медичних товариствах (друга половина XIX – початок XX ст.) / Н. Коцур // Етнічна історія народів Європи. – К., 2011. – Вип. 34. – С. 21-28.

9. Левченко, І. М. Роль Київського, Харківського та Новоросійського медичних товариств у розвитку вітчизняної науки (1850–1917) / І. М. Левченко // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Серія “Історія”. – Ужгород, 2014. – Вип. 2 (33). – С. 13-17.

10. Леонтьев, Т. В. Народные чтения: пособие для тех, кто устраивает народ. чтения / Т. В. Леонтьев. – Петрозаводск, 1913. – 123 с.

11. Лотоцький, О. Сторінки минулого. Ч. 1 / О. Лотоцький. – Варшава, 1932. – 287 с. – (Пр. Укр. наук. ін-ту. Т. 6; Сер. мемуарів. Кн. 2).

12. Медынский, Е. Н. Внешкольное образование, его значение, организация и техника / Е. Н. Медынский. – СПб.: Изд. автора, 1913. – 249, VI с.

13. Мещерский, И. И. Положение о сельскохозяйственном образовании, Высочайше утвержденном 26 мая 1904 г., и его применение. – 3-е изд. доп. – СПб., 1916. – 179 с.

14. Народная литература: сб. отзывов библи. комиссии Киев. о-ва грамотности о книгах для нар. чтения. Вып. 1-3. – К., 1904–1906.

15. Об издании новых правил о народных чтениях // Циркуляр по управлению Киевского учебного округа (далее – КУО). – 1901. – № 5. – С. 180-181.

16. Об отмене порядка открытия народных чтений // Циркуляр по управлению КУО. – 1906. – № 10. – С. 592.

17. По вопросу о порядке разрешения устройства народных чтений // Циркуляр по управлению КУО. – 1905. – № 11. – С. 625-626.

18. Попечительства о народной трезвости в 1910 г. / М-во финансов, Гл. упр. неокладных сборов и казенной продажи питей. – СПб., 1913. – 45 с.; табл.

19. Правила о народных чтениях, устраиваемых попечительствами о народной трезвости // Циркуляр по управлению КУО. – 1901. – № 10. – С. 490-491.

20. Разъяснение, надлежит ли попечительствам о народной трезвости испрашивать разрешение директора народных училищ на устройство народных чтений // Циркуляр по управлению КУО. – 1903. – № 2. – С. 73.

21. Сборник сведений по внешкольному сельскохозяйственному образованию. – СПб., 1912. – Вып. 1. – 21, 68, 24 с.

22. Серополко, С. Внешкольное образование / С. Серополко // Общее дело: сб. ст. по вопр. распространения образования среди взрослого населения / Москов. о-во грамотности. – М., 1912. – Вип. 4. – С. 328-352.

23. Чарнолуцкий, В. Настольная книга по внешкольному образованию. Т. 1 / В. Чарнолуцкий. – 2-е изд. доп. и перераб. – СПб., 1913. – XVI, 501, 2 с.

24. Чикаленко, Є. Х. Спогади (1861–1907) / Є. Х. Чикаленко; передм. В. Шевчука. – К.: Темпора, 2003. – 416 с.

25. Энциклопедический словарь / изд. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб., 1897. – Т. XX^a (40). – С. 595-598.

Tetiana Karoyeva

**Institution of public folk readings occurred
in the second half of XIX – the forepart of XX century as an object for study**

Institution of public folk readings (oral reading) was one of the lines of out-of-school educational activities in the Russian Empire within the period of second half of XIX – the forepart of XX century. It was used to disseminate “proper and beneficial” information and to accustom people to printed matter but its practice and, what is more important, listeners/“passive readers” still remain insufficiently known. And that lack of knowledge hampers comprehension of processes of public opinion formation and dissemination of predominant ideas in illiterate social environment of the Russian Empire.

In late 1850s when liberal reforms were being anticipated, social circles initiated holding of readings amongst the common people but the authorities endeavored to take over the control of them by adoption regulations for holding of those readings. Reading gradually spread over the country from the metropolises to centers of provinces, towns and finally, towards the close of XIX century, – to villages. Organizers of the readings were restricted by numerous requirements relating to contents of books being read, venues of the events and loyalty of persons eligible to arrange them. Enactment of special catalogue of permitted literature facilitated supervision over the contents of readings. But in spite of obstacles, public readings attracted wide range of listeners. Townspeople were even willing to pay for attending the readings. Only as a result of a long-term struggle carried on by the public and after revolutionary actions of 1905 democratization of public readings holding has been achieved. At the same time the authorities used those readings for popularization of necessary ideas in the society. Then during the World War I public readings became systemic in nature and were used for keeping population informed about events occurred at fronts.

Basic aspects of studying of this line of out-of-school educational activities including regulatory framework and practice of readings holding, their organizers, subject repertoire, number of readings held and audience of listenership have been outlined in the article.

Keywords: *public folk readings, out-of-school education, passive reader, public opinion.*

T. P. Кароева

**Институт публичных народных чтений
второй половины XIX – начала XX вв. как объект изучения**

Институт публичных народных чтений (чтение вслух) был одним из способов осуществления внешкольного образования в Российской империи второй половины XIX – начала XX в. Он использовался для распространения

“правильной полезной” информации и приобщения населения к печатному слову, но его практики и, главное, слушатель/“пассивный читатель” остаются и сегодня малоизученными. Это осложняет возможность понимания, как в неграмотном обществе распространялись господствующие идеи, формировалось общественное мнение.

В статье описываются основные аспекты изучения этого способа внешкольного образования: нормативная база, организаторы, тематический репертуар, количество чтений и аудитория их слушателей, практика проведения чтений.

Ключевые слова: *публичные народные чтения, внешкольное образование, пассивный читатель, общественное мнение.*

Одержано 22 червня 2015 року